

II. ANDRÁS ÉS A LATIN CSÁSZÁRSÁG

A szakirodalom jó része András külpolitikáját, s azon belül különösen balkáni szerepvállalását csupán azon, minden mást elsópró törekvésének tükrében vizsgálja, hogy megszerezze a latin császári címet. Gyakran felmerül, hogy *ezért* indult útnak keresztes hadjáratra, hiszen 1216-ban meghalt Flandriai Henrik császár, s így próbált a latin trónra támasztott igényének érvényt szerezni. A tanulmány azt vizsgálja, hogy valóban a Latin Birodalom trónjára pályázott-e uralkodónk.¹

A magyar történetírásban sokan foglalkoztak a kérdéssel, többnyire a nélkül, hogy a korabeli forrásokat vagy a keresztes hadjáratok nemzetközi szakirodalmát áttekintették volna. Pauler Gyula úgy vélte, a latin bárók egy része András jelöltségét támogatta, azzal indokolva, hogy húga, Margit/Mária volt bazilissza állt Thesszaloniké királyságának az élén, s a király „nem is idegenkedett a tervtől”.² Fraknoi Vilmos úgy ítélte meg, hogy a király „fordulatát” az idézte elő, hogy „a hadjárat örve alatt” latin császári „jelöltség érdekében szándékozott működni”.³ Hóman Bálint úgy látta, a király „huszonkét év óta minden elképzelhető ürüggyel halogatta keresztes fogadalmának teljesítését, de most egyszerre sürgössé vált szentföldi útja” – azért, mert a latin trónra kívánt ülni. A hadjárata előtt bejelentette trónigényét a pápánál.⁴ Nem érték egyet Vajay Szabolccsal, aki valós esélyt látott András császárságára, és egészen odáig ment, hogy a korona megszerzésének kudarcát annak tulajdonítsa, hogy a pápa a keresztes hadjárat sikertelensége feletti mérgében nem tette meg császárnak.⁵ Moravcsik Gyula csupán András trónjelöltségének elvi lehetőségét említette meg, ennél tovább azonban nem ment.⁶ Kristó Gyula is amellet foglalt állást, hogy András a császári trón elnyerésének lehetősége sarkallta a hadjáratra.⁷ Néhány éve Szovák Kornél is úgy fogalmazott, hogy a király keresztes hadjárata mögött ez volt az egyik döntő motívum.⁸ Egyetértek ugyanakkor András keresztes hadjáratának kutatójával, Veszprémy Lászlóval, amikor úgy fogalmazott néhány éve, hogy máig nem tisztázott, hogy a király keresztes terveit mennyiben motiválta a bizánci trón megszer-

¹ Egy másik tanulmányomban II. András balkáni külpolitikáját jártam körbe, ott viszont nem tértem ki részletesen e kérdéskörre. II. András balkáni külpolitikája. In: II. András és Székesfehérvár. Szerk. *Kerny Terézia – Smohay András*. (Magyar királyok és Székesfehérvár II. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai. 7.) Székesfehérvár, 2012. 129–173. o. A tárgy igen összetett, sok esetben nem függetleníthető a balkáni külpolitikával, illetve a keresztes hadjáratral, így némely esetben röviden összefoglalom a fenti tanulmányban tett megállapításaimat.

² *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I–II. k. (A továbbiakban: *Pauler* 1893.) Budapest, 1893. II. k. 77. o.

³ *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal. I–III. k. Budapest, 1901. I. k. 46. o.

⁴ *Hóman Bálint*: A rendiség kialakulásának kora. In: *Hóman Bálint – Székfű Gyula*: Magyar történet. I. k. Budapest, 1928. (A továbbiakban: *Hóman* 1928.) 23. o.

⁵ *Vajay Szabolcs*: Dominiae reginae militis. Árpád-házi Jolánta magyarjainak meghonosodása Valencia viszszevétele idején. [Új kiadás] In: Királylányok messi földről. Magyarország és Katalónia a középkorban. Szerk. *Ramon Sarobe – Tóth Csaba*. Budapest, 2009. 243–257. o.

⁶ *Moravcsik Gyula*: Les relations entre Hongrie et Byzance a l'époque des croisades. In: *Uő: Studia Byzantina*. Curavit János Harmatta. Budapest, 1967. 314–319. o., különösen 319. o.

⁷ *Kristó Gyula*: A korai feudalizmus (1116–1241). In: Magyarország története tíz kötetben. I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. *Székely György*. Szerk. *Bartha Antal*. I–II. k. Budapest, 1987. II. k. (1007–1415) 1310. o.

⁸ *Szovák Kornél*: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. (A László-legendája és a Képes Krónika 139. fejezete forrásproblémái.) *Századok*, 134. (2000) (A továbbiakban: *Szovák* 2000.) 135–136. o.

zésének lehetősége.⁹ Ő úgy vélekedik, András fejében legfeljebb Courtenay Jolántával megkötött házasságát követően merülhetett fel a latin trón „álma”. E finom megfogalmazással magam is egyetértek. Veszprémy úgy látja, András 1216–1217-ben törekedett a trón elfoglalására, „még ha arra valós esélyei csekélyek is voltak”.¹⁰ A nyugati szakirodalomban is meghonosodott az elképzelés, hogy András keresztes vállalkozását pusztán latin császári ambíciói készítették volna.¹¹ James Ross Sweeney vállalkozott arra, hogy árnyalja az András motivációiról alkotott képet, tagadván, hogy a király csak ezért indult volna útnak.¹²

Véleményünk szerint II. András nem csak a latin császári cím miatt indult a Szentföldre. A kiindulópont ennek indoklásához nagyon egyszerű, hiszen nagyon korán, már 1216 nyarán császárrá választották Courtenay Pétert. A magyar szakirodalom nagy része azonban erről nem vesz tudomást, úgy ítéli meg, András 1217 áprilisáig, Péter megkoronázásáig reménykedett a latin korona megszerzésében. András pedig ettől függetlenül készülődött a szentföldi útra: III. Ince pápa már 1212-ben nyomatékosan felszólította esküje teljesítésére, majd a lateráni zsinat után meg is hirdette a keresztes prédikációt Magyarországra is.¹³ 1213. februárja előtt már közösen készült VI. Lipót osztrák herceggel és 1217 tavaszára ki is tűzték indulásuk időpontját.¹⁴ Mi több, nem csupán a lateráni zsinat kötelezte újra esküje teljesítésére, hanem az 1216 júliusában megválasztott új pápa, III. Honorius is nyomatékosan felszólította, hogy nem tűri tovább késlekedését, végre szánja rá magát a hadjáratra.¹⁵

Arról, hogy András a császári trónra törekedett, egyetlen konkrét adatunk van, s az is csupán közvetett forrásból származik. Ez a király III. Honorius pápához 1216 végén írott levele, melynek a tartalmát a pápa 1217. január 30-i válaszleveléből ismerhetjük. E szerint a király 1216 őszén Rómába küldte követét, Dénes főesperest, s az ő útján közölte, „egész lelke a Szentföld felszabadításáért lángol”, a lateráni zsinaton a keresztes hadjárat megindítására kitűzött határnapot be sem várja és haladék nélkül meg kívánja indítani hadait.¹⁶ A levél nem állít többet, mint azt, hogy András szárazföldön, „haladék nélkül”

⁹ *Veszprémy László*: Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Veszprémy* 2008.) 114. o.

¹⁰ *Veszprémy László*: Az Árpád- és az Anjou-kor csatái, hadjáratái. Budapest, 2008. 117. o.

¹¹ *Steven Runciman*: A History of the Crusades. I–III. k. Vol. III. The Kingdom of Acre and the Later Crusades. Cambridge, 1951. (A továbbiakban: *Runciman* 1951.) 146. o. 1995-ös kiadásának magyar fordítása: *Úő.*: A keresztes háborúk története. Budapest, 1999. (A továbbiakban: *Runciman* 1999.) 750. o.; *Reinhold Röhrich*: Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzuges. Innsbruck, 1891. (A továbbiakban: *Röhrich* 1891.) 23. o.

¹² *Runciman* 1999. 750. o.; *James Ross Sweeney*: Magyarország és a keresztes hadjáratok a 12–13. században. *Századok*, 118. (1984) 114–124. o., különösen 122. o.

¹³ Innocentii III Romani Pontificis Opera omnia. Innocentii III Romani Pontificis Regestorum sive Epistolarum. Patrologiae Cursus Completus, sive bibliotheca universalis ... omnium S.S. Patrum, Doctorum, Scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad Innocentii III tempora floruerunt. Series Secunda. [Patrologia Latina] Edd. accuratissimas ... accurate J.-P. Migne. Vol. 216. Paris, 1885. col. 757.; 821–222. o. (Patrologia Latina online:

http://pld.chadwyck.co.uk/libgate.library.nuigalway.ie/all/fulltext?ACTION=byid&ID=Z100073309&WAR=N&TOCHITS=N&ALL=Y&FILE=../session/1326446093_18262 A letöltés ideje: 2012. január 5.)

¹⁴ *Röhrich* 1891. 23. o.

¹⁵ Egy Artner Edgár által felfedezett, s általa 1216 júliusára datált pápai levél már a magyar egyházfökhöz szólva feltételezhető a király határozott szándéka. *Artner Edgár*: Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája. A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak. Öáll., közreadja *Szovák Kornél – Tusor Péter – Török József*. (Collectanea Vaticana Hungariae, I.) Budapest–Róma, 2004. (A továbbiakban: *Artner* 2004.) 7. №. 2. Lehetséges, Henrik császár június 11-i halála után valóban felgyorsult a hadjárat szervezése, erre utalhat az új pápa felszentelését (július 24.) egy nappal követő levél. Perugiában választották meg, s a hónap közlése nélküli oklevél 25-ével datál, így 1216 júliusára tehető. Lásd még: *Pauler* 1893. II. k. 74. o.

¹⁶ „cum toto desiderio ad terre sancte liberationem aspires”. *Augustinus Theiner*: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. I–II. k. Romae, 1859–1860. (A továbbiakban *Theiner*: VMHH.) I. k. 4.

indul a Szentföldre.¹⁷ Azért gondolhatnánk, hogy a király a császárságra törekedett volna, mert kiemeli: sürget az idő, de annál többet, hogy valamiféle „új ügy merül fel”, sajnos nem mond.¹⁸ A pápa hangsúlyozza, a király *éppen ezért a szárazföldi utazás mellett* döntött („ad... sanctae terrae subsidium terrestri proposuerunt itinere proficisci”).¹⁹ Ezek, az „új ügy” és „a szárazföldi utazás” azonban csupán közvetett bizonyítékok. A latin császári trónus betöltésével kapcsolatban Honorius csak annyit mond, Andrásnak is követeket menesztettek a latinok, hogy *vagy* őt *vagy* Courtenay Pétert választják *majd* meg császárrá.²⁰ Honorius levele szerint a Szentszék egyelőre hallgatlagosan nyugtázta a király latin császári igényét, örömmel fogadta András jelöltségét, igaz, ugyanezt mondta Courtenay Péter jelöltségéről is. A király azt írta a pápának, a tervezett időben megindul a keresztes hadjáratra.²¹ A pápa egy 1217. január 25-i levelében már bizonyosan tud a király határozott szándékáról, mivel már azoknak a főuraknak keresztes eskü alóli feloldozására szólít fel, akikre a király távolléte alatt bízni kívánja az országot.²² III. Honorius előzőleg, 1217. február 11-én védelmébe vette a kereszteseket.²³ Két héttel később már instrukciókat küld a keresztes esküt illetően a Meráni Bertold kalocsai érseknek és Róbert veszprémi püspöknek – tehát a latin trón betöltésétől függetlenül szerveződött a keresztes hadjárat.²⁴ A latin császárválasztás már hónapokkal ez előtt, 1216 nyarán megtörtént, igaz, a latin bárók választotta Courtenay Pétert a pápa csak 1217. április 12-én koronázta meg, de a koronázás valójában csupán formális volt. András jóval a pápai koronázás előtt a tengeri utat választotta, és 1217 januárja előtt tárgyalta Velencével hajók bérléséről.²⁵ Azaz ekkorra értesült arról, hogy ha fel is merült a neve jelöltként a trónra, a latinok mást választottak, s csak Courtenay Péter római felkenése van hátra. Lehetséges, hogy az 1216. év nyara előtt felmerült András neve is, és András részéről is esetleg az, hogy pályázzon a latin trónra, de erről rövid úton letehetett, mivel a – nem is biztos, hogy csak emiatt – felmerült szárazföldi utazás helyett a tengeri utat választotta.²⁶ Ha remélte

№. 5.; *Artner* 2004. 8. №. 4.; *Regesta pontificum Romanorum: Inde ab a. post Christum natum MCXC VIII ad a. MCCCIV.* Hrg. *August Potthast.* Berlin, 1874. (A továbbiakban: *Potthast* 1874.) №. 5440.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. k. Szerk. *Szentpétery Imre – Borsai Iván.* (A MOL kiadványai, II. Forráskiadványok 9.; 13.) Budapest, 1923–1987. (A továbbiakban: RA.) I. k. 102. №. 312.

¹⁷ *Theiner*: VMHH I. k. 4. №. 5. *Artner* 2004. 8. №. 4.; *Potthast* 1874. №. 5440.; RA I. k. 102. №. 312.; I regesti del pontefice Onorio III dall'anno 1216 all'anno 1227 compilati sui codici dell'archivio Vaticano ed altre fonti storiche. Ed. *Pietro Pressutti.* Vol. I. Roma, 1884. (A továbbiakban *Pressutti* (Onorio.) 75–76. №. 265.; 81. №. 284.

¹⁸ „praedictum terminum te praevenire compellit”... „sed arduus de novo casus emergens”. *Theiner*: VMHH I. k. 4. №. 5.

¹⁹ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Ed. *Georgius Fejér.* Tom. I–XI. Vol. 1–43. Buda, 1829–1844. (A továbbiakban *Fejér*: CD.) III. 1. k. 187. o.

²⁰ „de oblatio Orientis Imperio gratulatur... quod universitas Latinorum... commorantium, ad te suos nuncios destinarunt, in imperatorem Constantinopolitanum te, vel nobilem virum, Comitem Antissidiorensem, tuum socerum, electuros... praedictum terminum te praevenire compellit... sed arduus de novo casus emergens... ad... sanctae terrae subsidium terrestri proposuerunt itinere proficisci”. Uo.

²¹ *Veszprémy* 2008. 105. o. 87. jegyz.; RA I. k. 102. №. 312.; *Fejér*: CD III. 1. k. 187–88. o.; *Theiner*: VMHH 4. №. 5.; *Pressutti*: Onorio, 75–76. №. 265.; *Potthast* 1874. №. 5440.; Honorii III romani pontificis opera omnia quae exstant. I–V. Ed. *Auguste Horoy.* I–V. k. (Medii aevi bibliotheca patristica, seu ejusdem temporis patologia ab anno MCCXVI usque ad Concilii tridentini tempora.) Paris, 1879–1882. II. k. 223–224. o.; *James M. Powell*: *Anatomy of a Crusade, 1213–1221.* Philadelphia, 1986. (A továbbiakban: *Powell* 1986.) 123. o.

²² *Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. A Veszprémi Püspökség római oklevéltára. I–IV. k. Szerk. Fraknoi Vilmos – Lukcsics József.* Budapestini, 1896–1907. I. k. 19. №. 42.

²³ A király személyét, fiait és országait. Említi a pápa, hogy András felmentést kért a keresztes-fogadalom alól azok számára, kikre az ország kormányzását s fiát távollétében bízni akarja. *Theiner*: VMHH I. k. 5. №. 6.; *Potthast* 1874. №. 5456.; *Pressutti*: Onorio, 85. №. 304. Szentpéterynél február 25. előttré datálva. RA I. k. 102. №. 313.; *Artner* 2004. 8–9. №. 5.

²⁴ *Theiner*: VMHH I. k. 5. №. 7.; *Artner* 2004. 9. №. 6.; *Potthast* 1874. №. 5471.

²⁵ *Veszprémy* 2008. 114. o.

²⁶ Koronázás: *Pressutti*: Onorio, 130. №. 464.; *Artner* 2004. 10. №. 8.; *Potthast* 1874. №. 5517.

is, hogy bármilyen valós esélye lehet a latin koronára, 1216 nyarán, Courtenay Péter megválasztása után éppen azért is letett róla, mert minden arra mutatott, hogy a tengeri út megszervezésén dolgozott. Tehát nem arról lehet szó, hogy csak a latin császári cím miatt vállalta volna a hadjáratot. Legfeljebb a vállalt 1218 helyett az időzítést változtatta meg 1217-re, részben a latin trónöröklés valamiféle csekély esélye okán. Jóllehet András jelöltsége felmerülhetett a konstantinápolyi latinok között – a szakirodalom sejtetni engedti –, lehetséges, éppen a király hűgának, Árpád-házi Margit thesszalonikéi királynénak köszönhetően,²⁷ de Courtenay Pétert a francia és itáliai bárók Flandriai Henrik halálát követően (1216. június 11.) rövid időn belül a trónra emelték, választása nem volt kérdéses. III. Honorius levelében az áll, hozzá is követeket menesztettek a latinok, hogy vagy őt, vagy Courtenay Pétert választják majd meg császárrá.²⁸ Az azonban, hogy az ő császárrá választása felmerült – a pápa leveléből kiderül – csupán a király tudósítása révén jutott el Rómába.²⁹ A magyar szakirodalomban többnyire az olvasható, hogy András az egyik latin párt jelöltje volt, sőt, az egyik nagy párt „komolyan” ő mellé tette le a voksát.³⁰ Különös módon azonban a keresztes háborúk narratív forrásai ezt nem támasztják alá. Sem Ernoul,³¹ sem Eracles (Tyroszi Vilmos folytatója),³² sem Jacques de Vitry, még leveleiben sem,³³ sem a *Gesta crucigerorum Rhenanorum*,³⁴ sem Trois-Fontaines-i Albericus,³⁵ sem San Germanói Richárd,³⁶ sem Paderborni Olivér „Scholasticus”³⁷ sem pedig a *Chronica regia Coloniensis*³⁸ és a bolognai Francesco di Pipino³⁹ nem tud II. András császárrá választásáról, pedig beszámolnak a hadjárat előkészületeiről. Courtenay Péter egyedüli megválasztásáról viszont többnyire mind megemlékeznek.

A Latin Birodalom narratív forrásai sem tudnak arról, hogy egyáltalán felmerült volna Konstantinápolyban András jelöltsége, sem Henri de Valenciennes és folytatója,

²⁷ Pauler 1893. II. k. 77–78. o.

²⁸ Fejér: CD III. 1. k. 187–188. o.; Theiner: VMHH I. k. 4–5. №. 5.; Pressutti: Onorio, 75–76. №. 265.; 51. №. 284.; Potthast 1874. №. 5440.

²⁹ „eique de proposita sua in imperatorem electione gratulatur”. Fejér: CD III. 1. k. 187–88. o.; Theiner: VMHH I. k. 4–5. №. 5.

³⁰ Pauler 1893. II. k. 77. o.; Hóman 1928. 23. o.; Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpád-házi uralkodók. Budapest, 1988. (A továbbiakban: Kristó – Makk 1988.) 249. o.

³¹ Chronique Ernoul et Bernard le Trésorier. Ed. M. L. de Mas Latrie. Paris, 1871. (A továbbiakban: Ernoul.) 410–411. o.

³² Les Continuations de Guillaume de Tyr. Continuatur Historiua rerum in partibus transmarinis gestarum ab anno Domini MCLXXXIII usque ad annum MCCLXXVII edita a venerabili Willermo, Tyreni archiepiscopo. L'estoire de Eracles Empeureur et la conquete de la terre d'Outremer. In: Recueil des Historiens des croisades. Historiens Occidentaux II. Paris, 1859. (A továbbiakban: Eracles.) 321–322. o.

³³ Jacques de Vitry [*Jacobus de Vitriaco*]: Historia Iherosolimitana. In: Histoire des Croisades de Jacques de Vitry. (Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France depuis la fondation de la monarchie française jusqu'au XIIIe siècle, 22) Par M. Guizot. Paris, 1825. (A továbbiakban: Jacques de Vitry.) 328. o.; *Jacobus de Vitriaco*: Epistolae ad Honorium III papam. In: Catalogus fontium historiae Hungaricae aevi ducum et regum stirpe Arpad descendantium ab Anno Christi DCCC usque ad Annum MCCI. Ed. Gombos F. Albin. I–III. k. Budapest, 1937. (A továbbiakban: Gombos: CFHH) II. k. 1217. o.

³⁴ Gesta crucigerorum Rhenanorum. In: Quinti belli sacri Scriptores Minores. Ed. Reinholdus Röhrich. Genevae, 1879. (A továbbiakban: Gesta crucigerorum Rhenanorum.) 35–36. o.

³⁵ Alberici Monachi Trium Fontium Chronicon. Edidit P. Scheffer-Boichorst. (Monumenta Germaniae Historica.) (A továbbiakban: MGH.) Scriptores [in Folio] XXIII. [Chronica aevi Suevici] Hannoverae, 1874. (A továbbiakban: Alberici Monachi Trium Fontium Chronicon.) 906. o.

³⁶ Rycardi di Sancto Germano notarii chronica a. 1189–1243. In: MGH Scriptores [in Folio] XIX. [Annales aevi Saevici] Hrsg. von G. H. Pertz. Hannoverae, 1876. (A továbbiakban: Rycardi di Sancto Germano chronica.) 338. o.

³⁷ *Oliverus Scholasticus*: Historia Damiatina. In: Die Schriften des Kölner Domscholasters, späteren Bischofs von Paderborn und Kardinal-Bischofs von S. Sabina. Oliverus. Hrsg. von H. Hoogeweg. Tübingen, 1894. 162. o.

³⁸ Chronica regia Coloniensis. In: MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. XVIII. Hrsg. Georgius Waitz. Hannoverae, 1880. 237–239. o.

³⁹ *Franciscus Pipinus Bononiensis*: Liber de acquisitione Terrae sanctae. In: Gombos: CFHH II. k. 949. o.

Baudouin d' Avesnes,⁴⁰ sem Philippe Mouskés műve alapján.⁴¹ A legjobban értesült kortárs görög forrás, Georgiosz Akropolítész sem tud róla.⁴² Mi több, a keresztes hadjáratok kutatói közül sokan nem is említik, sem Kenneth M. Setton, sem az ötödik keresztes hadjárat szakavatott ismerői, James Powell, Joseph Donovan, vagy Thomas Van Cleve.⁴³ Steven Runciman nagy munkája eredeti, első kiadásában még úgy vélekedett, András atól a törekvéstől vezetve indult el a Szentföldre, hogy császár legyen. Munkája későbbi, magyar fordításban is közreadott kiadásában már finomabban fogalmazott, mondván, „azért mutatkozott buzgónak”, mert a császári trónban reménykedett.” Ő sem állította azonban, hogy Andrást jelölték volna.⁴⁴ Egyedül Reinhold Röhricht számol be András jelöléséről, de ő úgy fogalmazott, hogy a király „önként, vagy valamilyen kényszer okán” nem ragadta meg a lehetőséget, ezért választották meg Henrik helyébe Courtenay Pétert.⁴⁵ A Latin Császárság kutatója, Jean Longnon szűkszavúan mindössze annyit mond, hogy a latin báró Andrást is megkeresték, de csak azért, mivel bár „közelebb volt és gyorsabban hozhatott volna segítséget”, mégis inkább Courtenay Péterre tették voksukat. Tartottak ugyanis a magyar király jelölésétől, mivel András már elígérkezett a pápának, hogy keresztes vállalatát teljesíti, így nem lesz, aki a trónt valójában be is tölti és aktív részt vállal Konstantinápoly védelméből.⁴⁶ A Courtenay Péterhez küldött delegáció szervezéséről, annak tagjairól ismerünk beszámolókat, s sok mindent tudunk, de nem ismerünk semmilyen konkrét adatot arról, hogy Andrásnak is indult volna egy küldöttség.⁴⁷ Robert Lee Wolff sem szól András jelöléséről vagy akár egy mögötte álló ligáról, egyszerűen annyit közöl, hogy Henrik halála után a bárók régenskormányzóvá (*bailli* és *szebasztokrator*) emelték a trubadúr Conon de Béthune-t, majd megválasztották Nevers és Auxerre grófját, Courtenay Pétert, VI. Lajos unokáját császárnak.

Robert Lee Wolff sokat foglalkozik a latinok különböző bárói ligáival, s így arról a lombard, a Montferrat-házat támogató, Thesszalonikéi Királyság-béli pártról is szól, akik Árpád-házi Margittal együtt András jelöltségét logikusan támogathatták volna. Margit Bonifác 1207-es halála után Demeter/Demetrius fia nevében maga lett Thesszaloniké régensnöje. Ugyan jelentékeny politikai súlya volt – még a város bolgár ostrománál is kiűntette magát –, nem volt képes arra, hogy fivérének a gyakorlatban is politikai támoga-

⁴⁰ Compilation dite de Baudouin D' Avesnes [Chronicon Hanoniense quod dicitur Balduini Avennensis.] In: La conquête de Constantinople, avec la continuation de Henri de Valenciennes. Texte orig., accompagné d'une tr. par Joseph N. de Wailly. Paris, 1872. (A továbbiakban: Compilation dite de Baudouin D' Avesnes.) 424. o.

⁴¹ Chronique métrique de la conquête de Constantinople par les Francs par Philippe Mouskés. In: Chronique de la prise de Constantinople par les Francs écrite par Geoffroy de Ville-Hardoin; suivie de la Continuation de Henri de Valenciennes, et plusieurs autres morceaux en prose et en vers, relatifs à l'occupation de l'Empire grec par les Français au treizième siècle. Ed. J.-A. Buchon. (Collection des chroniques nationales Françaises, 3.) Paris, 1828. (A továbbiakban *Mouskés*: Chronique métrique.) 348. o.

⁴² Georgii Acropolitae Opera. Recensuit August Heisenberg. Correctioem Curavit Peter Wirth. Vol. 1. Stuttgartiae, 1978. (A továbbiakban Akropolites.) Cap. 14., 28. o.

⁴³ Powell 1986. 127–28. o.; Thomas C. Van Cleve: The Fifth Crusade. In: A History of the Crusades. Ed. Kenneth M. Setton. I–V. k. Madison, 1969. II. k. The Later Crusades 1189–1311. Ed. Robert Lee Wolff – Harry W. Hazard. (A továbbiakban: Van Cleve: The Fifth Crusade.) 386–388. o.; Kenneth M. Setton: The Papacy and the Levant (1204–1571). I–II. k. Philadelphia, 1976. (A továbbiakban: Setton 1976.) 44. o.; Joseph P. Donovan: Pelagius and the Fifth Crusade. Philadelphia–London, 1950. 29–30. o.

⁴⁴ *Runciman* 1951. III. k. 146. o.; *Runciman* 1999. 750. o.

⁴⁵ „freiwillig oder umfreiwillig”: *Röhricht* 1891. 23. o. Érdekes, Röhricht állítását csak Borosy András igazította helyre 1996-ban. *Borosy András*: A keresztes háborúk és Magyarország I–II. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) I. sz. 3–41. o.; 2. sz. 11–52. o. (A továbbiakban: *Borosy* 1996.) 2. sz. 16. o.

⁴⁶ *Jean Longnon*: L'empire latin des Constantinople et la principauté de Morée. Paris, 1949. (A továbbiakban: *Longnon* 1949.) 153. o.

⁴⁷ Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante vom neunten bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts. Hrsg. von G. L. F. Tafel – G. M. Thomas. I–II. k. (Fontes rerum Austriacarum, Zweite Abtheilung, Diplomataria et acta, 12–14.) Wien, 1856. (A továbbiakban *Tafel* – *Thomas*: Urkunden.) II. k. 194–95. o.

tást nyújtson Konstantinápolyban, még ha elviekben el is képzelhető, hogy tett lépéseket András jelölése érdekében.⁴⁸ Nem tudunk arról, hogy a thesszalonikéi lombardok a magyar király mögé álltak volna, hiszen a párt fejei, Oberto di Biandrata és Amadeo Buffa/Amédée de Pofey/Pofoy éppen Margittal küzdöttek, hogy Montferrati Bonifác idősebb, korábbi házasságából született, Itáliában maradt Vilmos nevű fiát ismertessék el a pápával thesszalonikéi királynak a Margittól született kiskorú Demeter ellenében.⁴⁹ Biandrata haddal támadt Thesszalonikére, hogy visszavegye régenskormányzói pozícióját. Így Margitnak nem nyílt módja éppen most Andrást támogatni, s szinte egyedül maradt – utolsó férje, St. Omer-i Miklós is meghalt 1212 után (nem tudjuk pontosan, lehetséges 1217/19-ben, de minden bizonnyal 1222 előtt⁵⁰) –, s napirenden volt, hogy Magyarországra menekül.⁵¹ Az Árpád-házi királyné 1216 augusztusában azért fordult a pápához, hogy a lombard párttal szemben vegye a Szentszék védelmébe Demeter fiát.⁵² Az, hogy „Margit környezete szorgalmazta András császárrá tételét”,⁵³ kérdéses, már csak azért is, mert a latinok által mindig is bizánci kötődésűnek tekintett császármé, II. Angelosz Iszaakiosz/Izsák özvegye nem rendelkezett megfelelő politikai bázissal a birodalomban, hogy keresztülvigye bátyja megválasztását a latin bárókkal, a konstantinápolyi latin pátriárkával, vagy a velenceiekkel szemben. Péter koronázása után, ha támogatta is volna Margit András jelölését, továbbra már nem teszi, hiszen az új császár már 1217 áprilisában, mielőtt még Rómából útnak indult volna, fiát, Demetert is elismerte – igaz, Montferrati Vilmossal együtt – thesszalonikéi királynak. III. Honorius pedig április 13-án védelmébe vette a Péter hűbéruraságát elismerő Demetert.⁵⁴ (Utóbb 1223-ban ugyanígy pártfogásába vette a Magyarországra hazatérő Margitot.⁵⁵)

A hazai irodalomban az is gyakran olvasható, hogy András azért vette feleségül második hitvesét, Courtenay Jolántát, mert ennek az ütőkártyának a révén kívánt a konstantinápolyi trónra ülni. „Már a frigy megkötésekor a konstantinápolyi trón elnyerésének a vágya vezette.”⁵⁶ Mindez egyszerűen, a helyes kronológia felállításával cáfolható. András már 1215-ben, azelőtt feleségül vette Courtenay Jolántát, amikor Flandriai Henrik császár még élt, ereje teljében volt, s 41 éves korában még utódja is születhetett volna. Halála 1216-ban váratlan volt, Thesszalonikében gyilkosság áldozata lett. Még az a tévedés is előfordul a honi szakirodalomban, s néhány éve megjelent szakmunkában is, hogy András Balduin és Henrik konstantinápolyi császárok hűgát, Jolántát vette feleségül, ezért lehetett jogigénye a császárságra. A valóság az, hogy a király Flandriai Jolántának, Henrik, császár hűgának és Courtenay Péternek a leányát, egy *másik* Jolántát vett feleségül, s nem valószínű, hogy már 1215-ben azt remélte, hogy női ágon valahogyan az övé lesz a korona. A hűbéri jog szerint Flandriai Jolántát és férjét, Pétert illette. Tagadhatatlan azonban, hogy ettől függetlenül a Courtenay-házasság nagyban növelte az Árpádok tekintélyét.

Azért sem lehet ok-okozati összefüggésbe hozni András házasságát és a latin császár címre való igényt, mert a Courtenay házasság terve már 1215-öt jóval megelőzően, az

⁴⁸ Longnon 1949. 100. o.

⁴⁹ Robert Lee Wolff: *The Latin Empire of Constantinople 1204–1261*. (A továbbiakban: Wolff: *Latin Empire*.) In: *A History of the Crusades*. II. k. 206. o.; Wertner Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerekén, 1892. (A továbbiakban: Wertner 1892.) 396. o.; Setton 1976. 27. o.; Longnon 1949. 160–63. o.

⁵⁰ Wertner 1892. 410. o.

⁵¹ Wolff: *Latin Empire*, 212. o.

⁵² Innocentii III Romani Pontificis Opera omnia, PL, 216., 226–228.; Wertner 1892. 404. o.; Setton 1976. 28. o.; Peter Lock: *The Franks in the Aegean, 1204–1500*. London, 1995. 58. o.; Longnon 1949. 106–108. o.

⁵³ Almási Tibor: *A tizenharmadik század története*. Budapest, 2000. 26. o.

⁵⁴ Wertner 1892. 404. o.; Wolff: *Latin Empire*, 207. o.

⁵⁵ Árpád-kori új okmánytár. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I–XII. k. Pest–Budapest, 1860–1874. (A továbbiakban ÁÜO.) I. k. 190. o.

⁵⁶ Kristó – Makk 1988. 248. o.

1210-es évek első felének magyar–latin–bolgár közeledése részeként merült fel. A házasság ráadásul úgy tűnik, nem elsősorban András király, hanem Henrik császár műve volt.⁵⁷ Baudouin d’Avesnes szerint maga Henrik adta nőül unokahúgait a magyar királyhoz és a nikaiai császárhoz, mely házasságok révén „békét és nagy segítséget szerzett” országának.⁵⁸ A flamand Philippe Mouskés krónikája szerint Henrik már jóval korábban „nagy szeretettel volt András iránt”.⁵⁹ Mivel minden forrásunk azt igazolja, hogy a hercegnő Henrik császár udvarából, „Görögországból”, „Romaniából” érkezett Magyarországra,⁶⁰ elképzelhető, hogy valóban Henrik közbenjárására kötött meg a házasság, s nem pedig András szerzett magának feleséget a francia, Capeting kapcsolatain keresztül Franciaországban.

Magam úgy vélem, nem zárható ki, hogy a keresztet felvett uralkodó tisztában volt azzal, felesége révén lehet némi esélye Konstantinápoly trónjára, tekintve, hogy nagybátyjának, Flandriai Henriknek nincs fiúörököse. Ez nem jelentette azonban, hogy leányágon ne öröklődhesen a császári cím, s amíg Henrik nővére, Flandriai-Hennegai Jolánta élt, ő volt a császár legközelebbi rokona, s nem feltétlenül András örökölt volna. Természeteszerűleg Jolánta örökölt, s az ő révén férje, Courtenay Péter. Más kérdés, hogy a hennegai-flandriai grófok családjában még mindig élt fiú örökös, Balduin és Henrik latin császárok fivére, Fülöp, Namur őrgrófja, s ugyan ő elhalálozott 1212-ben, de kijelölte örökösének nővére, Jolánta fiát, II. Philippe de Courtenay-Namur-t, aki a magyar királyné, Jolánta testvére volt. Így Hennegai-Flandriai Henrik javai, s a kezén lévő császárság is, ha a fiágot helyezik előtérbe, Philippe de Courtenay-ra szállt volna. Ugyanakkor anélkül, hogy belemennénk a Latin Császárság trónöröklési jogának elemzésébe, annyit el kell mondani, hogy a Várost meghódító keresztetek szigorúan rendezték, hogy a Birodalom új urai paritásos alapú választás útján emelhetek a trónra császárt – igaz, az öröklés elvét figyelembe véve, de nem kizárva. Utóbb azonban, Courtenay Péter halálát követően az 1220-as, 1230-as évektől a választás formálissá vált, s mindig is a Courtenay-familia tagját, akár nőtagját emelték uralkodóvá. Courtenay Balduin (1228–1261) fia, I. Fülöp latin császár (1273–1283), majd leánya, Catherine de Courtenay (1283–1307), s utána az ő, Valois Károllyal kötött házasságából született örököse, Catherine de Valois tarantói hercegné (1308–1346) is öröklés útján lett uralkodó.

Egy másik kérdésben is állást kell foglalnunk, amely felvetette András latin császári címre való pályázásának legalábbis elvi lehetőségét. A honi szakirodalomban felmerült, főként Szovák Kornél részéről, hogy a Szent László-legenda és a XIV. századi krónikakompozíció azon tudósításából kiindulva, hogy az első kereszties háború vezetői felkérték, illetve megválasztották Lászlót „vezérükké és irányítójukká”, sőt, a „rómaiak császárának halálakor a németek vezérei és tetrarchái egyhangúlag császáruknak kérték fel”, arra következtethetünk, hogy II. Andrást a németek bizánci császárrá választották a

⁵⁷ *Hóman* 1928. 21. o.

⁵⁸ *Compilation dite de Baudouin D’Avesnes*, 423–424. o.

⁵⁹ „Le biens rois de Hongrie, Andrius, ot L’ainsnée que mult ama”. *Mouskés*: *Chronique métrique*, 347. o.

⁶⁰ Küldöttség ment érte a Latin Birodalomba, Péter győri püspökről adománylevél is szól, hogy „Yoles királynéért Konstantinápolyban járt”, kifejezetten a városban, nem csak Görögföldön: „Constantinopolim ad transcudendam... coniugem... transmissimus”: RA I. k. 105–106. №. 322.; *Fejér*: CD III. 1. k. 286. o.; „ad nos de Graecia adduceretur”: *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis*. 1256–1279. Zagrabiae, 1896. 41. №. 127.; „dum Constantinopolim ad transcudendam conjugem nostram Reginam Yolen transmissimus”: AÚO VI. k. 383. o.; „cum Constantinopolim ad transcudendam conjugem nostram Reginam Yolem transmississemus”: Hazai okmánytár. I–VIII. k. Kiadják: *Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Paur Iván – Véghely Dezső*. Győr–Budapest, 1865–1891. IV. k. 8. o.; *Wertner* 1892. 421. o.

keresztes had megindulása előtt a spalatói táborban.⁶¹ Veszprémy László úgy ítéli meg, László imperátorrá választásának kigondolására a XII–XIII. század fordulójának bizánci irányú magyar külkapcsolatai inspirálták, de nem ért egyet Szovák Kornállal, mondván, a forrásadat azzal hozható összefüggésbe, hogy II. Izsák meggyilkolása után III. Béla elvileg a bizánci trón örökösének is volt tekinthető, hiszen ifjúkorában valóban viselte a trónörökösi címet.⁶² Nem igazolható azonban, hogy Bélát is megkeresték a bizánci utódlás kérdésében. Magunk úgy véljük, András latin császárságát illetően ezen forrásadat legfeljebb közvetett jelentőségű lehet, s inkább magunk is Lászlóra vonatkoztatjuk, hiszen András spalatói „választását” a fenti utaláson kívül egyetlen korabeli forrás sem támasztja alá.

Szovák Kornállal annyiban egyet kell értenünk, hogy a jelen lévő németek – a meráni és az osztrák–stájer hercegségből – „jól ismerték II. András igényének természetét”. Igaza van abban, hogy egy ilyen választásból „a hadjáratban az uralkodó körül tüsténkedő meráni rokonság is tetemes hasznot remélhetett volna”. Ismerve a merániak és a Babenbergek Andrással való jó viszonyát és külpolitikai együttműködésüket, nem lehet figyelmen kívül hagyni ennek valószínűségét. Veszprémy László és Szovák Kornél szerint a krónikás a Bizánci Császárság előkelőit kívánta érzékeltetni a *tetrarcha* kifejezéssel, s ha ez a bejegyzés 1204 után íródott, a latinokra gondolhatott, ebben András dinasztikus politikája érhető tetten.⁶³ Szovák Kornél is arra mutat rá, hogy a nyugati latin-ságban ritkán, ellenben a középkori görögben használatos *tetrarchán* a már a születésekor több fejedelemségre osztott, s a Latin Császárságnak névleg alávetett, különböző rangú uralkodóval rendelkező fejedelemségek urait érthette a szerző – hiszen az új *Imperium Romaniae* vagy *Constantinopolitanae* éppen négy egységből állott, három hűbéres és egy velencei tartományból. A teutonokon pedig az András keresztes seregében nagy számban résztvevő németeket érthette.⁶⁴ Ugyanakkor a választás forrása a Nagy Károly-legenda is lehet.⁶⁵ Veszprémy László úgy ítéli meg, a császárválasztás a krónikaszerkesztés szövegébe csak András uralkodása idején került be.⁶⁶ A fentebbi közvetett forrásokon kívül azonban konkrét bizonyíték nincs arra, hogy Andrást latin császárrá emelték volna, mi több, a hadjáratra induló német lovagoknak semmilyen joguk sem lehetett arra, hogy a Latin Császárság élére egy jelöltet kiáltssanak ki, a császárválasztásnak precízen kidolgozott rendje és szavazati szisztémája volt. A legjobban értesültnek mondható, a had felvonulásáról első kézből, szemtanú „földijeitől” értesülő Spalatói Tamás azonban egy szót sem ejt arról, hogy a keresztesek – ő a németeket szászokként aposztrofálván (*ingens Saxonum multitudo*)⁶⁷ – Andrást akár vezérüké is választották volna. Ha igen részletesen be is számol a királynak a városba való bevonulásáról, ahogyan a „külföldiek” is kivonultak elébe, dicsőítve az uralkodót, és hosszasan festi le, ahogyan egy díszes processzus keretében kísérték a Szent Domnius székesegyházba, furcsán hat, hogy a nyilvánvalóan

⁶¹ Szovák 2000. 134–136. o. A forráshelyek: „duces Francorum, Alemannorum... regem Ladislaum sibi suisque ducem ac preceptorem... petierunt”; illetve „sibi ducem ac preceptorem preficere... disposuerant”: *Legenda Sancti Ladislai regis*. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed. Emericus Szentpétery et al. I–II. k. Budapest, 1937–1938. (A továbbiakban SRH) II. k. 521. o.; „duces et tetrarche Theutonicorum cunctique barones et optimates communiter et concorditer... rogaverunt ipsum, ut susciperet imperium”: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In: SRH I. k. 416. o.

⁶² Veszprémy 2008. 100. o.

⁶³ Uo.; Szovák 2000. 137–38. o.

⁶⁴ Szovák 2000. 137. o.

⁶⁵ Veszprémy 2008. 95. o. 51. jegyz.

⁶⁶ Uo. 99. o.

⁶⁷ Szovák Kornél oszlatja el a félreértést: Spalatói Tamás forrásadatát nem lehet magyarországi szászokra magyarítani. Köztudott, hogy András vállalkozása német–osztrák rokonsága körében folyt le. Szovák 2000. 136. o.

leghitelesebb kútfőnk meg sem említi a választást.⁶⁸ A fent említett, a Latin Császárságot és a korabeli kereszties háborúkat behatóan ismerő kútfők sem említik a spalatói választást. Hallgatnak erről a kereszties hadjárat krónikásai, Ernoul, Eracles (Tyroszi Vilmos folytatója), Jacques de Vitry, a *Gesta crucigerorum Rhenanorum*, San Germanói Richárd valamint a *Chronica regia Coloniensis*.⁶⁹ Sőt, a kor egyik legjobban értesült krónikása, Trois-Fontaines-i Albericus sem tud róla.⁷⁰ A Latin Birodalom megbízható kútfői Baudouin D’Avesnes vagy Philippe Mouskés sem tesznek ilyesmiről említést.⁷¹ A kereszties háborúk kutatása, sem Steven Runciman, sem az ötödik kereszties hadjárat kutatói, Reinhold Röhrich, Thomas Van Cleve vagy James Powell sem számol be semmilyen választásról a spalatói táborban.⁷²

A pápa már a keresztiesek zárai gyülekezése és András megérkezése, tehát a feltételezett „választás” után írott levelében egyáltalán nem szól ilyesmiről, meg sem említi a császárságot.⁷³ Még arra is kitért a szentatyja, hogy „a császárság ügyei miatt” ne hanyagolja el a Szentföld felszabadításának feladatát, mert ha ezt tenné, az „Istent megbántaná és a Szentszékét megsértené”.⁷⁴ A „császárság ügyeit” ennél konkrétabban nem fejtette ki, s a vizsgált szentszéki regisztrumok és pápai levelek nem tartalmaznak kézzelfogható információt arra nézve, András „spalatói választása” valóban megtörtént-e. Úgy tűnik, a Szentszék maga is kerülni akarta, hogy szóba hozza a kérdést, s szinte tudatosan fogalmazott homályosan. A pápa ez utóbbi megnyilatkozásából is érezhette a magyar a király, hogy a Szentszék nem áll teljes szívvel a Latin Császárságra való esetleges törekvése mellett, s lehetséges, a sorok között olvasva tudatában lehetett annak is, hogy Courtenay Péter 1217 márciusában–áprilisában Róma felé közeledik és a pápa az ő jelöltségét támogatja vele szemben. A pápa éppen ezért küldött legátust – Ugolino di Conti ostiai püspököt, a későbbi IX. Gergelyt – Andrásához, aki a „helyzettel megismerkedve és a körülményeket mérlegelve mindazt meg fogja állapítani, amit a Szentszék becsülete és a király érdeke követelnek”.⁷⁵ Ebből „olvasva” arra következtethetünk, a király és a pápa érdekei nem voltak ugyanazok a Latin Császárság ügyében. Honorius, még ha ismerte is András esetleges megválasztásának körülményeit, még ha biztos információi is lettek volna arról, hogy a latin bárók bizonyos csoportja jelölte császárnak, nem szívesen foglalt állást a kérdésében, s nem is hozta szóba hivatalos formában. Mi több, a pápa később már nyíltan kiállt Péter jelöltsége mellett, úgy fogalmazva, „kiválósága méltóvá teszi őt a császári koronára”.⁷⁶ Miután pedig Péter fogságba esett, a pápa magát a magyar királyt kérte,

⁶⁸ Külföldiek sokasága és a teljes hadserege fogadta: „omnesque forenses totaque turba sui exercitus, laudes et altus vocibus concrepantes”: *Thomae Archidiaconi Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*. Ed. *Damir Karbić – Mirjana Matijević Sokol – James Ross Sweeney*. Budapest, 2006. 160. o.

⁶⁹ Ernoul, 411. o.; Eracles, 322.o.; *Jacques de Vitry*, 328. o.; *Gesta crucigerorum Rhenanorum*, 36. o.; *Ryccardi di Sancto Germano chronica*, 339. o.; *Chronica regia Coloniensis*: lásd a 38. jegyzetben, 238–239. o.

⁷⁰ Albericus Monachi Trium Fontium Chronicon, 905. o.

⁷¹ *Compilation dite de Baudouin D’Avesnes*, 424–25. o.; *Mouskés: Chronique métrique*, 347. o.

⁷² *Runciman* 1999. 50–51. o.; *Röhrich* 1891. 23–25. o.; *Powell* 1986. 128. o.; *Van Cleve: The Fifth Crusade*, 387–388. o.

⁷³ Sem a genovai érseknek (*Theiner: VMHH I. k. 7. №. 12.; Artner* 2004. 10–11. №. 9.; *Potthast* 1874. №. 5586.), sem a jeruzsálemi királynak írott levelében: (*Theiner: VMHH I. k. 7. №. 12.; Artner* 2004. 11. №. 10.; *Potthast* 1874. №. 5587.), esetleg az előbbi levelek megírásáig (július 24.) nem érkezett meg az esetleges megválasztás híre Rómába. Augusztus 27-re minden bizonnyal meg kellett érkezzen, ha volt ilyen, de a pápa ez időben írt levelében sem említi: a nyitrai főesperesnek: *Artner* 2004. 11–12. №. 11.; *Potthast* 1874. №. 5597.; *Theiner: VMHH I. k. 8. №. 15.*

⁷⁴ „ne per hoc terrae sacrae retardetur succursus”. Fejér: CD III. 1. k. 188. o.; RA I. k. 102. №. 312.

⁷⁵ *Theiner: VMHH I. k. 5. №. 5.*

⁷⁶ *Pressutti: Onorio* 137. №. 497.

szabadítsa ki epeiroszi fogságából. III. Honorius is tisztában volt azzal, hogy a térségben az egyedüli hasznavehető katonai ereje Andrásnak van.⁷⁷

Azt is meg kell vizsgálni, mennyiben állja meg a helyét az a beállítás, hogy András azért vagy részben azért tért vissza a Szentföldről, „sorsára hagyva” a kereszties hadjáratot, mert időközben meghalt a latin császár. Véleményem szerint ez nem igazolható. Való igaz, Courtenay Péter 1217 júniusában Theodórosz epeiroszi despota fogságába esett, s később a börtönben, lehetséges, hogy csak két év múlva halt meg. De hogy mikor ért foglyul ejtésének a híre a Szentföldre, illetve, hogy még e hír megérkezéssel döntött-e András a hazaindulás mellett, nem igazolható. Valószínű, hogy mikor a hír Andrásához eljutott, 1217. késő őszen vagy az év végén, a hadjáratot hátráltató objektív, itt nem részletezendő okok – például gabonahiány vagy a mostoha 1217–18-as téli időjárás – már visszavonulásra készítették. S abban sem lehetett biztos senki sem, hogy Péter császár életben van-e vagy sem, így nem valószínű, hogy csak erre alapozva fogta magát a király és hazatért seregével. Sokkal valószínűbb, hogy azért indult haza szárazföldön, mert a tengeri utat, újabb hajók bérlését már nem tudta volna vállalni. Lehet azonban, hogy januárban nem is talált volna megfelelő számú hajót.⁷⁸ Feltehető, hogy azért is választotta visszafelé a szárazföldi utat, hogy Péter esetleges halálhírére ott legyen a helyszínen, s esetleg esélye lehessen, ha nem a császári trónra, de a jelöltségre vagy akár a régensségre. Igaz, a latin bárók már nagyon korán a Courtenay-ház öröklése mellett foglaltak állást, hiszen a trónnak volt legitím örököse, Péter több élő fia közül kerülhetett ki. Láttuk, már Flandriai Henrik halála idején volt fiági örökös, II. Philippe de Courtenay-Namur. Így igazából még 1217-ben is kevés esélye volt Andrásnak a latin császárságra, s azzal ő is tisztában volt, hogy sem a pápa, sem a Konstantinápolyi Császárságban jelentős hatalommal bíró velenceiek, sem a latin bárók nem tekintenek jó szívvel egy olyan birodalomra, amely Magyarországról és Konstantinápolyból harapófogóba fogja a Balkánt.

Ha nem is vehetjük igazán komoly *gyakorlati* számításba András törekvését a latin trónra, megvizsgálhatjuk, milyen politikai indíttatásból, milyen célok érdekében aktivizálta magát a király az 1210-es évek második felében a Balkánon és a Latin Császárságban. Más is vezethette, nem csupán a latin korona. Szüksége volt egy szilárd szövetségi rendszerre, melynek ő lehetett a legtekintélyesebb vezetője, s ehhez politikai pozíciókat kívánt szerezni a térségben. Nemzetközi tekintélyét maga a kereszties hadjárat konkrét *hadi* eseményei érdemben nem erősítették,⁷⁹ éppen ezért szüksége volt arra, hogy még 1218–19-ben megpróbáljon tőkét kovácsolni abból, hogy *crucesignatus* uralkodóként ő volt az egyetlen, aki harcolt a kereszt ügyéért.

A Szentföldön, illetve már a Szentföldről hazafelé megkezdte egy házassági egyezményekkel megszilárdított szövetségi rendszer kiépítését. Ebbe a kontextusba tartozik az is, hogy már a Szentföldön tárgyalta első unokatestvérével, az Antiochiában és Tripoliszban uralkodó IV. Bohemunddal, s részt vett annak Melisendával, I. Lusignani Hugó ciprusi király testvérével kötött esküvőjén Tripoliszban.⁸⁰ tárgyalásához. A király latin császári trónigényének tárgyalásához tartozik az is, miért tekinti a hagyományos szakirodalom őt az 1217–18-as kereszties hadjárat vezetőjének, holott ezt a korabeli – nyugati – források nem támasztják alá. Azért is érdemes ezt is megvizsgálnunk, mivel Bonfini példának okáért a kereszties hadjárat vezetőjeként „imperator”-ként aposztrofálja a királyt, ami nem

⁷⁷ A legátus kiszabadítására is: *Pressutti*: Onorio, 176. №. 649.; *Fejér*: CD. III. 1. k. 203. o.; *Theiner*: VMHH I. k. 8. №. 14.

⁷⁸ Felmerült az is, hogy a többi kereszties megakadályozta, de nem valószínű. *Veszprémy* 2008. 113. o.

⁷⁹ *Veszprémy* 2008. 107. o.; *Van Cleve*: The Fifth Crusade, 394. o.

⁸⁰ *Veszprémy* 2008. 110. o.

biztos, hogy egyszerű humanista klisé.⁸¹ A magyar krónikairódalomban András úgy szerepel, mint a legmagasabb rangú uralkodó, a seregek fővezére.⁸² Ez azon alapulhat, hogy Akkonban az első haditanácsot a király sátrában tartották, pedig jelen volt a jeruzsálemi pátriárka, Hugó ciprusi király és Jean de Brienne (I. János) jeruzsálemi király is. Ennél többet a keresztes hadjárat krónikásai nem mondanak.⁸³ Ernoul pedig legfeljebb azt írja, hogy Akkonnál a haditanácsban „négy király volt jelen”.⁸⁴ Jacques de Vitry csupán annyit állít, hogy a sereg „három király parancsnoklata alatt állt, a jeruzsálemi, a magyar és a ciprusi vezette”.⁸⁵ Ő még leveleiben sem említi, hogy András fővezér lett volna.⁸⁶ A *Gesta crucigerorum Rhenanorum* szerint „a sereg négy részre volt osztva”, a magyar, a ciprusi, a jeruzsálemi király és az osztrák herceg vezetése alatt.⁸⁷ Paderborni Olivér Scholasticus csak „három király seregéről tud”.⁸⁸ A bolognai Francesco di Pipino, igaz, ő nem kortárs, hanem XIV. század eleji domonkos krónikás, három seregéről szól, de ő az egyetlen, aki megemlíti, hogy „az első mind közül” Andrást.⁸⁹ A „fővezérség” hagyománya abból adódhat, amit a kortárs muszlim író, Abú Sáma / Abu'l-Muzaffar (Szibt ibn al-Dzauzi) mond. Az arab krónikás ugyanis úgy szól, „a frankok megindultak Akkóból élükön Malik al-Hunkarral [II. Andrással], aki Ajn Dzsálútnál táborozott le 15 ezer fős seregével”.⁹⁰ A király „a sereg élére lovagolt”, ezt vélhette úgy Abú Sáma, hogy ő a fővezér.⁹¹ A mai szakirodalomban már megjelenik a vélemény, hogy András „fővezérsége” a magyar krónikás hagyomány beállítására vezethető vissza, hiszen annak ellenére, hogy András volt az európai koronás fők közül az egyedüli, aki megjelent, sokkal inkább János jeruzsálemi király tekinthető vezetőnek, mintsem az inkább a háttérből irányító, s nem az első harcvonalban hadakozó magyar király.⁹² Azért van abban is némi igazság, hogy a

⁸¹ „Tanti belli Andreas imperator declaratur, qui in hanc militiam sacrosanctumque delectum primus nomen ultro detulerat... cui autoritate pontificia summa Christianae reipublicae tradita fuerat”: *Antonius de Bonifinis*: *Rerum Ungaricarum decades*. Ed. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász. 4 vols. Lipsiae–Budapestini, 1936–1941. Decas IV, Liber VII, 185, 190. Magyarul: „E fontos háború vezéréül Andrást nevezték ki, aki a szentséges sorozásnál elsőként adta a nevét e katonaságra... [rá] pápai felhatalmazással a kereszteni közösség főségét bízták”: *Antonius Bonifini*: A magyar történelem tizedei. Ford. *Kulcsár Péter*. Budapest, 1995. (<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-tortenelem/adatok.html> – a letöltés ideje 2013. április 23.) Második tized, Hetedik könyv, 185., 190. 216. o.

⁸² „...super exercitum Christianorum... capitaneus et dux pfectitur”: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed. *Emericus Szentpétery*. I–II. k. Budapest, 1937–1938. I. k. 217–505. o. cap. 175.; I. k. 465. o. Magyarul: „... a keresztenyek seregének kapitányává és vezérévé teszik meg”: *Képes Krónika*. Ford. *Bellus Ibolya*. Budapest, 1987. 220–221. o. Ugyanez szerepel Thuróczyánál. *Johannes de Thurocz*: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Edd. *Elisabeth Galántai* et *Julius Kristó*. Budapest, 1985. cap. 99.

⁸³ „Quand il furent assembles a Acre ensi comme vous avez oi, il furent un jor a parlement en la tente dou roi de Hongrie...”: *Eraclis*, 322. o. A szakirodalomban lásd például: *Borosy* 1996. 2. sz. 21. o.

⁸⁴ „Or furent à Acre .iiii. rois et si ot moult grant peule [de toutes terres], qui arivés i estoit. Là present conseil qu'il iroient a seugier .i. castel à .viii. liues d'Acre...”: *Ernoul*, 411. o.

⁸⁵ „...l'armée du Seigneur se rassembla dans la ville d'Accon, armée nombreuse, commandée par trois rois, le rois de Jérusalem, de Hongrie et de Chypre”: *Jacques de Vitry*, 328. o.

⁸⁶ „...aderant hi principes apud Accon, scilicet rex Hungarie, rex Cypri, dux Austriae, rex Ierusalem...”: *Iacobus de Vitriaco*: *Epistolae*: lásd a 33. jegyzetben, 1217. o.

⁸⁷ „Post hec milicia quadrifarie divisa”: *Gesta crucigerorum Rhenanorum*, 35. o.

⁸⁸ „congregatus est exercitus Domini in Accon copiosus cum tribus regibus Jerusalem, Ungarie et Cypri”: *Olivierus Scholasticus*, 162. o.; San Germanói Richárd meg sem említi a haditanácsban a magyar királyt: „apud Accon multitudo convenit. Qui cum rege, patriarcha Iherosolimitano, magistris domuum Hospitalis et Templi consilium ineuntes”: *Ryccardi di Sancto Germano chronica*, 338. o.

⁸⁹ „congregatus est exercitus in Acon... copiosus cum tribus regibus Hierusalem, Ungarie et Cypri. Sed primus omnium fuit Ungarorum rex”: *Franciscus Pipinus Bononiensis*, 949. o.

⁹⁰ Azaz az „ő” serege volt a keresztes sereg, és „ő” volt az élén. De konkrétan, hogy főparancsnok lett volna, Abú Sáma sem állítja. A részlet Major Balázs fordítása. *Abú Sáma / Abu'l-Muzaffar (Szibt ibn al-Dzauzi): Keresztesek arab szemmel*. In: *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerk. *Laszlovsky József – Majorossy Judit – Zsengellér József*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 299. o.

⁹¹ *Major Balázs*: A magyar keresztesek arab szemmel. In: *Magyarország és a keresztes háborúk*, 115. o.

⁹² *Veszprémy* 2008. 107. o.

keresztes hadban olykor András volt a fővezéri szerepet ellátó tekintély, különösen a politikai tárgyalások során, például amikor János jeruzsálemi király hadjáraton volt vagy a Szentföldön dühöngő járványban Hugó ciprusi király életét vesztette. Hosszasan lehetne sorolni, hogy a magyar történetírásban kik és hogyan látták Andrást a hadjárat fővezérének, Paulertől Hómanig. Összegzésképpen talán elegendő itt Borosy Andrással egyetértve őt magát idéznünk, aki elsőként tekintette át, mi is történt a király keresztes hadjáratán, elemzésébe bevonva a nyugati szakirodalom eredményeit is: „Jellemző, hogy András király és Lipót herceg nem vetették magukat alá János királynak, s az sem Andrásnak. Így a seregnek nem volt igazi vezére.”⁹³ A nyugati szakirodalomban egyébként nem fordul elő, hogy Andrást tekintenek a hadjárat fővezérének. Érdekes módon maga a kérdés sem merül fel, inkább arra helyezik a hangsúlyt, hogy nem volt egységes parancsnoklat. János király volt elviekben a keresztesek vezetője, ő maga is csak magát tekintette parancsnoknak, s önálló hadjáratokat is szervezett, továbbá már az európai kontingensek megérkezése előtt döntött a közös haditervről. A magyar és az osztrák csapatok II. Andrást fogadták el vezérül.⁹⁴ Röhricht sem foglalkozik András fővezérségével, Van Cleve is annyit tart érdemesnek megemlíteni, hogy már a király érkezése előtt döntött János jeruzsálemi király a haditervről.⁹⁵ Powell elsősorban a hadjárat 1218 és 1221 közötti szakaszára koncentrált, ennek megfelelően András fővezérségét sem tekinti fontosnak, természetesen Jeruzsálem uralkodóját tekintvén vezetőnek.⁹⁶

A keresztes háború vezetése mellett még egy olyan vonatkozást megemlítenünk, amely kapcsolódhat ahhoz, miért vélhette a szakirodalom, hogy András latin császár lett, vagy kívánt lenni. Nevezetesen azt, hogy a hagyományban „jeruzsálemiként” szerepel, és szervesen él az, hogy maga kezdte használni a jeruzsálemi jelzőt királyi címében – utalva arra, hogy a keresztes hadjárat során őt tisztelték igazi keresztes vezetőként, a latin kereszténység védő kardjaként. A johannita történeti hagyományban is benne él, hogy a lovagrend mint jeruzsálemi keresztést befogadja soraiba, amint azt Málta szigetén ábrázolja a Nagymesterek Palotájának (Palazzo Magistrale) XVII. századi falképe.⁹⁷ A jeruzsálemi hagyomány alapja azonban későbbi, csupán Thuróczy János használja, majd Werbőczy Hármaskönyve aggatja rá végérvényesen, s így került be a Corpus Iuris további kiadásába.⁹⁸

II. András a Szentföldről hazafelé jövet legkisebb fiát, Andrást eljegyezte I. (II.) Leó [kisázsiai] örmény király leányával, Izabellával.⁹⁹ A kortárs szentföldi krónikás, Ernoul szerint már Akkonba megérkezvén tárgyalta András Leó királlyal.¹⁰⁰ A király komolyan

⁹³Borosy 1996. 2. sz. 25. o. Ezzel ért egyet Sweeney is: „a sereg vezetői nem tudtak közös tervben meg egyezni és közösen harcolni”: Lásd Sweeney 12. jegyzetben hivatkozott munkáját, 123. o.

⁹⁴*Runciman* 1999. 751. o.

⁹⁵*Röhricht* 1891. 24–28. o.; *Van Cleve*: *The Fifth Crusade*, 389. o.

⁹⁶*Powell* 1986. 127–133. o.

⁹⁷ Leonello Spada (1576–1622) freskója. II. András király Guérin de Montaigu nagymestertől átveszi a rend középkeresztjét, illetve az azzal járó habitust. A király mögött álló férfialak koronát helyez a király fejére, a hagyomány szerint ezen Jeruzsálem koronáját értik. Köszönöm Érszegi Gézának, hogy a falképre s ezen vonatkozásaira felhívta a figyelmemet.

⁹⁸ „...qui Hierosolymitanus dictus est”: *Johannes de Thurocz*, 82. jegyzetben idézett műve, cap. 100.; Werbőczy: Legújabb, kritikai kiadása: *Secunda pars*. Tit. vi. „Invictissimus postea rex Andreas... quem nos Hierosolymitanum vocitamus”: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclity regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Decreta Regni Medievalis Hungariae*. Tomus V. Ed. *János M. Bak – Péter Banyó – Martyn Rady*. Idyllwild–Budapest, 2005. 232. o. Magyarul: II. rész, 6. cím: „győzedelmes András király... akit Jeruzsáleminek nevezünk”: Magyar Törvénytár. Ford. és bev. *Kolosvári Sándor – Övári Kelemen*. Magy. jegyz. ellátta *Márkus Dezső*. Budapest, 1897. 233. o.; *Veszprémy* 2008. 115. o.

⁹⁹ *Sirarpie Der Nersessian*: *The Kingdom of Cilician Armenia*. In: *A History of the Crusades*. II. *The Later Crusades 1189–1311*. 651. o.

¹⁰⁰ Ernoul, 411. o.

gondolta az örmény házasságot is, úgy is tervezte, hogy útnak indítja a herceget Kisásziába. Nem véletlenül kérte a pápát, hogy „a gyermeket koronájával együtt vegyék védelmek ölelő karjaiba... ajánljátok őt a templomos és ispotályos lovagok védelmébe”.¹⁰¹ András herceg nem egyszerűen egy kis-örményországi hercegnőt vett feleségül, hanem Leó örökösét, és a frigy biztosította volna, hogy erőteljesebben ellenálljon a török támadásoknak. András tervezett egy örökösödési szerződést is: „egész Örményországot koronájával együtt mindörökre a mi fiúnk s utódainak fennhatósága alá helyezte, országa előkelőinek beleegyezésével és esküjével”.¹⁰² E szerint Örményország élére saját fiát tervezte ültetni a király, amivel a kisázsiai és a szentföldi térségben is fontos politikai tényezővé válhatott volna, egyúttal sakkban tarthatta keletről és délről a nikaiai bizánciakat, s ezzel egyfajta egyensúlyi állapotot örködve benn tarthatta a Laszkariszokat a latin–bolgár szövetségben. Fontos kitétel a „koronájával együtt” terminus kétszeri használata, s az, hogy a pápa gondviselése alá helyezi Örményországot – ami adott esetben politikai ütökártya is lehetett volna a király pápai diplomáciájában. A pápa számára a magyar trónörökös johannitákkal és templomosokkal megtámogatott örményországi országlása sokat nyomhatott a latban, amikor sorra vesztek el a szentföldi keresztények állásai. III. Honorius támogatta az örökösödési tervet és védelmébe vette az ifjú párt.¹⁰³ Hogy a házasságok összefüggenek, mutatja az is, hogy a hazaút során András Nikaiában megvitatta kilikiai öröklési tervét Theodórosz császárral, aki vállalta, hogy András herceg örmény öröklését támogatni fogja.¹⁰⁴ A házasság és a trónöröklés végül az anarchikus belső viszonyok miatt kudarcba fulladt, de elképzelhető, hogy bizonyos ideig volt esélye, hiszen András nem egy távoli európai királyság hercege volt, hanem a Kis-Örményországhoz és dinasztiájához ezer szállal kötődő Antiochiai fejedelmi ház sarja. III. Bohemond Antiochiai fejedelem, Châtillon Agnes királynénak, András anyjának a féltestvére hűbéruraságát ki is terjesztette a kilikiai Örményország fölé. Érszegi Géza úgy véli, Izabella Magyarországra jöhetett, ami azonban nem valószínű, egyrészt mivel nagyon fiatal volt, 1216–17-ben született, másrészt 1219-ben a hercegnőt kikiáltották uralkodóvá, s úgy tűnt, ha András eljut Kisásziába, elnyerheti a koronát.¹⁰⁵ Még ha András terve nem is valósult meg, annyiban az ő háza vitte tovább Örményország kormányzatát, hogy antiochiai unokafivérének, IV. Bohemond fia, Fülöp vette feleségül András herceg jegyesét és uralkodott 1226-ig. András terveinek megfelelt, hogy saját vére, IV. Bohemond szoros szövetséget alakít Örményországgal.

A Latin Császárság biztonsága érdekében szőtt kapcsolatot a Nikaiai Császársággal. Nem ő volt a konstantinápolyi uralkodó, de anyósa, Jolánta régenssége alatt úgy érezte, felelőséggel tartozik a Latin Birodalom fennmaradásáért. A hazaút következő állomásán, Nikaiában Theodórosz Laszkarisz leánya és a már megkoronázott Béla királyfi között is

¹⁰¹ Árpád-kori és Anjou-kori levelek. Szerk. *Makkai László – Mezey László*. Budapest, 1960. 132. o.

¹⁰² „...ad confringendum [Theiner kiadásában 'constringendum'] vicinos, atque iuges Turcorum insultus, robustior existeret, filiam suam nostro filio tradidit in uxorem, totumque regnum Armeniae cum sua corona, iuxta plenum suorum baronum consensum, atque iuramentum, in perpetuam iurisdictionem eidem filio nostro, et suis heredibus subiugavit... ut igitur haec omnia firma permaneant; factum inter nos et regem Armeniae contractum, tam super matrimonio filiae suae cum filio nostro, quam de collatione sui diadematis et regni, auctoritatis vestrae munimine confirmetis.”: *Fejér*: CD III. 1. k. 250. o.; *Theiner*: VMHH I. k. 20–21. №. 32.; Ujabb közlés: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Ed. *Richard Marsina*. Bratislava, 1971. №. 237.; *Artner* 2004. 18. №. 26.

¹⁰³ „natus tuus ipsius filiam accipiam in uxorem, ita ut eidem regi ratione filie sue prout heres succedat in Regnum, habiturus illud toto tempore vite sue... duximus approbandum.”: *Theiner*: VMHH I. k. 21. №. 33.; *Artner* 2004. 18. №. 27.

¹⁰⁴ *Wertner Mór*: Negyedik Béla király története. Budapest, 1893. 16. o.

¹⁰⁵ *Érszegi Géza*: Eine neue Quelle zur Geschichte der bulgarischen–ungarischen Beziehungen während der Herrschaft Borils. *Bulgarian Historical Review*, 3. (1975) 2. sz. 96. o.

jegyességet pecsételtek meg.¹⁰⁶ Ebbe a kontextusba illik s megfér az örmény–nikaiai politika folytatásával a Bulgáriával való kapcsolatok továbbvitele. Bulgáriába érve András leánya, Mária és II. Aszen Iván között szintén eljegyzés kötött.¹⁰⁷ Aszen Iván maga is a latin–nikaiai szövetségben volt érdekelt.

A Balkánon az 1210-es évek első felének és derekának latin–bolgár–magyar konstellációjára fenyegető árnyként borult a bizánci utódállam, Epeirosz előretörése, élén Theodórosz Angelosz Komnénosz Dukasz despotával, különösen Szerbia szövetségével megtámogatva.¹⁰⁸ Új hatalom volt születőben, amely veszélyt jelentett Thesszalonikére és más frank fejedelemségekre is. András úgy ítélte meg, most a szerb–epeiroszi – Velence által a latinokkal szemben is támogatott – oldalon van a túlsúly, s ennek ellenében politizált. Úgy tűnik, igaza is lett, mert lehetséges, hogy az epeirosziak keze benne volt abban is, hogy 1216-ban Henrik császárt meggyilkolták, illetve a despota már aktív szereplőként avatkozott be a balkáni események alakításába.

A thesszalonikéi királyságban András nővére, Margit királyné uralkodott, kiskorú fia, Montferrati Demeter nevében. Ha Thesszaloniké nem is tartozott szorosan az Árpád-házi érdekekhez, annyit mindenképpen le kell szögezni, hogy Margit régenssége s az anyai ágon Árpád-vérből született ifjú trónörökös, Montferrati Demeter uralma András politikai tekintélyét növelte a térségben. Az Árpád-Montferrati rokonság, amely beleillett András széles dinasztikus szövetségi szisztémájába, mind keleten, mind nyugaton, akár a pápa, kár a velenceiek szemében is nagy súllyal esett latba. A Montferratiak rokonságába tartozott ezen kívül a latin császári trónra 1228-ban régensként meghívott Jean de Brienne, Montferrati Mária (Bonifác unokahúga, Árpád-házi Margit gyermekének, Demeternek az unokatestvére) férje, címzetes jeruzsálemi király, aki András szövetségi rendszerébe hasonló módon beleillett. András annyiban támogatta Margit húga thesszalonikéi kormányzatát, hogy ez a fejedelemség, lévén az egyik legerősebb tényező a Latin Birodalomban, továbbá a leginkább olyan katonai erő, amely Konstantinápoly védelmében szóba jöhetett közelsége okán, és a latin szövetség fontos sarkköve lehetett. Ha az epeirosziak és szerb szövetségeseik eljutnak az Égei-tengerig, a körbezárt Konstantinápoly nem játszhatja többé azt a kiegyensúlyozó szerepet, amire a Magyar Királyság a Balkánon épített – vagy amire építeni kívánt, s érdekelt volt annak fenntartásában –, valamint ezzel Bulgária pozíciói is gyengülnek. Epeirosz egyre nagyobb veszélyt jelentett, a Henrik halálával meggyengült Latin Császárságra nézve, melynek az élére választott császár oda sem ért a Városba. 1218–19-ben, amikor hosszú idő után kénytelenek voltak egy nőt, Henrik hűgát, Flandriai Jolánt megválasztani császárnak, a latinok nem lesznek képesek ellenállni az epiróta előretörésnek. 1218-ra, éppen akkor, amikor András a Szentföldről való visszatérés mellett döntött, Epeirosz despotája Thesszáliában és Makedóniában nyomult előre: Thesszaloniké napjai meg voltak számlálva.¹⁰⁹

Éppen ezen okok miatt volt szükség Andrára, ha nem is mint „hivatalosan is megválasztott” latin uralkodóra, hanem a latin kereszténység érdekeinek fenntartójára. Ennek a szerepnek próbált eleget tenni már a Szentföldről való visszatérés során is, továbbá próbálta képviselni a franok érdekeit, anyósáét, Jolántáét Konstantinápolyban és nővéréét,

¹⁰⁶ *Ephraim* [Ephraemius]: *Imperatores*. [Ephraemi Monachi Imperatorum et Patriarcharum recensio interpreté A. Maio. [Ephraemius ex recognite Immanuelis Bekkeri] (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 21) Bonnae, 1840. 335. v. 8330.

¹⁰⁷ RA I. k. 118. №. 355.; *Theiner*: VMHH I. k. 20–21. №. 32.

¹⁰⁸ II. András balkáni politikáját, illetve a Szentföldről való hazatérését, az akkor kötött házassági egyezményeket a fent említett, balkáni külpolitikát részletesen áttekintő tanulmányomban elemeztem, így e helyütt azon eleméit összegzem, amelyek jelen téma megértése szempontjából nélkülözhetetlenek.

¹⁰⁹ *John Julius Norwich*: *Byzantium: the decline and fall*. New York, 1996. 193. o.

Margitét Thesszalonikében. E tekintetben latin császár helyett is kvázi a latinok fejeként politizált. De nem akart formálisan is latin császár lenni. Az Aszenida, a Laszkarisz és az örmény házasság egyazon politikai érdekközösséget jelölt ki. Ha nem is volt egy „birodalom” feje, a *cruciata* és rokonságának pedigréje olyan tekintélyt kölcsönzött neki, hogy ő lett az egyedül alkalmas személy – latin császár és megfelelő jeruzsálemi király hiányában – aki tárgyalhat egy érdekközösségről. Ő volt az, akit Tarszosztól Timnovóig elfogadtak keresztény *princeps*nek.

Az is elgondolkodtató, hogy amikor híre jött, hogy 1219-ben meghalt a régens, Jolánta császárné, András nem mutatott különösebb érdeklődést a trónra. Gyakorlatilag szóba sem került jelölése.¹¹⁰ A latin bárók most is a Courtenay-ház öröklése mellett foglaltak állást. Péter császárnak több fia is volt, a bárók előbb a fent említett Fülöp namuri örgrófnak ajánlották fel a koronát. András újabb jelöltsége akkor sem merült fel, amikor Fülöp örgróf nem vállalta, hiszen az ő öccsét, Róbertet emelik majd a császári méltóságba (1221–1228).¹¹¹ Mi több, Róbert császár halála után, 1228-ban sem jött számításba András jelölése, pedig egy ideig még Courtenay Róbert húga, Marie de Courtenay, Theodórosz Laszkarisz felesége is kénytelen volt régensként kormányozni. Pedig ekkor akár Marie *idősebb* nővére, Jolánta magyar királyné és férje is szóba jöhetett volna. Helyette azonban egy báró, Narjot de Touci lett az újabb régens, mivel Róbert fia, Courtenay Balduin még kiskorú volt.¹¹²

Összegzőképpen, a kérdést több oldalról végigjárva elképzelhető, s András jellemével is összeférhet, hogy kacérkodott a latin császári korona megszerzésével, de minden hiú reménye ellenére sem fogadhatjuk el például Asztalos Miklós álláspontját, aki úgy vélte, a király meg volt győződve, hogy a császári trón betöltése elsősorban és majdnem kizárólag tőle függ.¹¹³ Osztom Veszprémy nézetét, aki szerint Andrásnak még dinasztikus kapcsolatai ellenére sem volt esélye a császárságra. Nem tagadom, hogy esetlegesen felmerülhetett II. András fejében az a terv, hogy pályázik a Latin Császárság trónjára. Inkább azonban úgy érzem, Veszprémy László kifejezése a találó, Andrásnak legfeljebb „álma” lehetett mindez, mintsem reális törekvése. Egyik oldalról a királyt, András jellemét ismerve az efféle „álmok” nem is állhattak tőle távol; a másik oldalról szemlélve viszont nem tartom lehetségesnek, hogy a király akkora „idealista” lett volna, s olyannyira elrugaskodott volna a valós politikai erőviszonyoktól, hogy valóban higgyen abban, hogy van reális esélye annak, hogy császár legyen. Egy másik aspektusból szemlélve nem csak arról van szó, hogy András a Latin Birodalom élére kerülhet-e, hanem arról is, keresztülvihető-e az a korabeli európai politikai konstellációban, hogy egyszerre uralkodjon Konstantinápolyban és Magyarországon, s egy, az egész Balkánt átölelő hatalmas erőteret hozzon létre. Ez kevésbé hihető. Ha úgy is gondolta, hogy van valamennyi csekély esélye a császári címre, képes volt átlátni, hogy ez nem valósítható meg. Ha András egyszerre a magyar és a latin trón birtokába jut, kétségtelen, hogy Szerbia és Bulgária azzal a veszéllyel nézhetett volna szembe, hogy magyar befolyás alá kerül, és olyan hatalmi túlsúly

¹¹⁰ *Akropolites*, cap. 18. 33. o.; *Wolff*: Latin Empire, 213. o.

¹¹¹ Itt nem térek ki részletesen Courtenay Róbert és II. András kapcsolataira, melyet két külön tanulmányban dolgoztam fel, s megjelenés alatt állnak: Courtenay Róbert latin császár Magyarországon. In: Francia–magyar kapcsolatok a középkorban. Szerk. *Györkös Attila – Kiss Gergely – Sághy Marianne*. Debrecen, 2013. (Megjelenés alatt.) Illetve King Andrew II in Philippe Mouskés’ Chronique rimée. In: *Byzance et l’Occident. Rencontre de l’Est et de l’Ouest*. Ed. *Emese Egedi-Kovács*. Budapest, 2013. (Megjelenés alatt.)

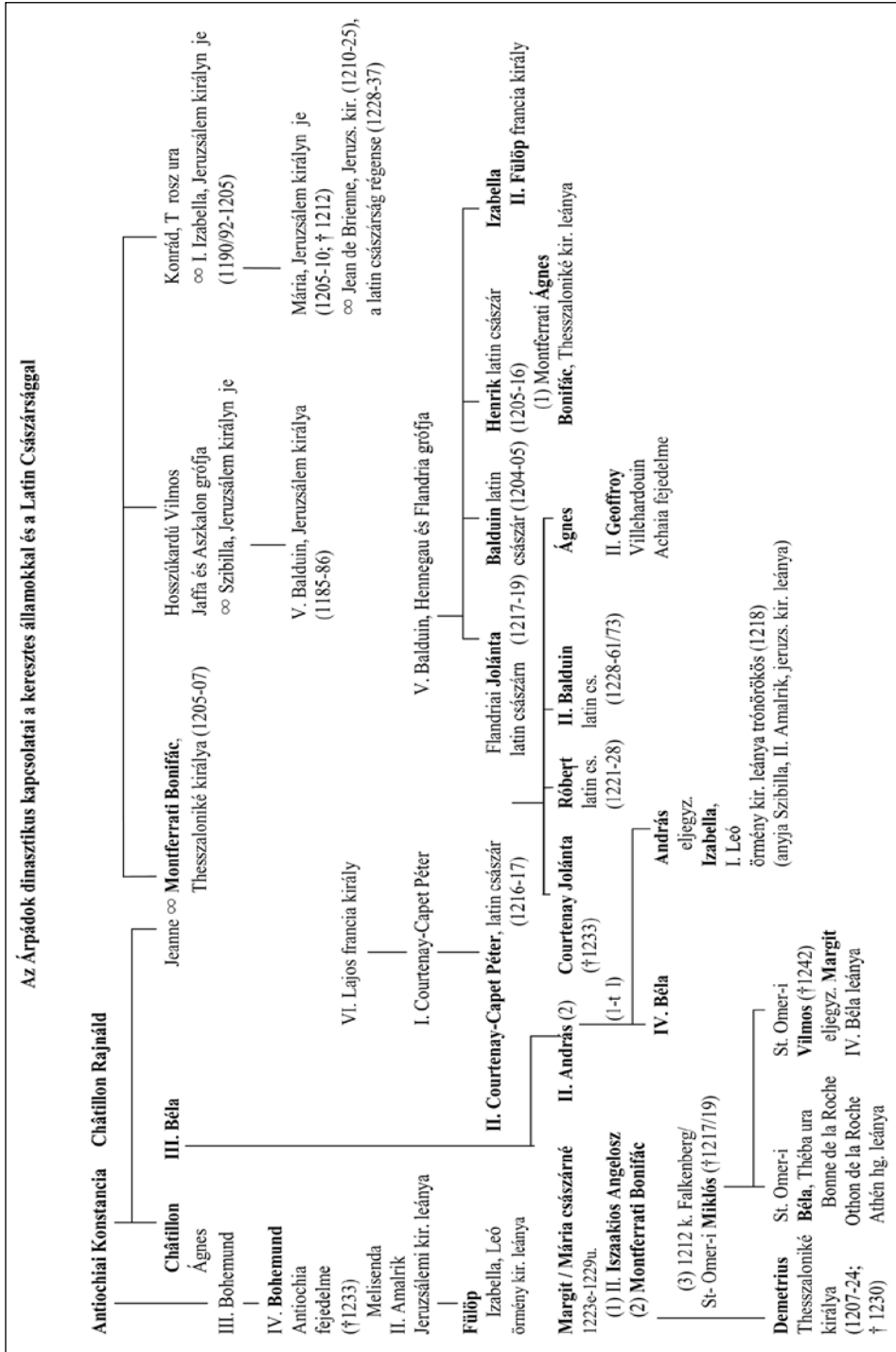
¹¹² *Norwich* 109. jegyzetben hivatkozott műve, 194. o.; *Wolff*: Latin Empire, 216. o.; *Lock* 52. jegyzetben hivatkozott munkája, I. tábla.; *Alice Gardner*: The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile. London, 1912. 140. o.

¹¹³ *Asztalos Miklós*: A magyar nagyhatalom. Magyar külpolitika a kezdetektől 1526-ig. [Kézirat, 1935.] I–II. k. Gödöllő-Máriabesnyő, 2003. I. k. 291. o.

alakulhatott volna ki az Adriai-, Égei-, Fekete-tenger és a Kárpátok között, ami fenekestül felforgatta volna az európai hatalmi rendszert, jelentősen gyengítve például Velence, a dél-itáliai Hohenstaufok, a Babenbergeket, de akár Cseh- és Lengyelország súlyát. Annak ellenére, hogy Andrásnak voltak támogatói a latin bárók között, s lehet, lépéseket is tett a Szentszéknél latin császárrá emelése érdekében, továbbá mindenben a pápa kedvében kezdett járni, de 1216 nyara, Péter megválasztása után nem lehetett reális esélye, sem pedig energiája, anyagi ereje egy ekkora vállalkozáshoz, hogy tudatosan, hosszú távon úgy rendezkedjen be, mint egy potenciális jelölt a konstantinápolyi trónra.

A király uralkodói tevékenységét történetírásunk meglehetősen negatív élel itéli meg. Ennek ellenére II. András nem volt az „ábrándok” embere, képes volt valóban két lábbal a földön járni – ahogyan arra is rá kellett jönnie, hogy a Szentföldet el kell hagynia, s az objektív feltételek hiánya és az akkori rendelkezésre álló eszközökkel nem folytatható a keresztes hadjárat a siker reményével. Másképpen szemlélve pedig azt gondolom, az Árpádok államának nemzetközi tekintélyét a pápasággal és a császársággal, a feltörekvő balkáni hatalmakkal, Bulgáriával szemben igenis emelte az, hogy az uralkodó pályázik a latin trónra, még ha azt inkább politikai tökéként kívánta is hasznosítani, nem pedig komolyan gondolta. A mai szakirodalomban Zsoldos Attila már úgy ábrázolja András politikáját, hogy azt a pillanatnyi lehetőségek és kényszerek is befolyásolták, s azt nem lehet függetleníteni a kor feszültségeitől és nemzetközi politikai helyzet nagyhatású változásaitól.¹¹⁴ Éppen ezért ebbe illeszthető be az is, hogy a bolgár cár, II. Frigyes, a pápa, a francia király udvarában nem „hangzott rosszul” s elgondolkodtatta a kortársakat, hogy András igényt jelent be Konstantinápoly császári címére.

¹¹⁴ Zsoldos Attila: Nagy uralkodók és kiskirályok a 13. században. (Magyarország története 4.) Budapest, 2009. 26. o.

ATTILA BÁRÁNY

ANDREW II AND THE LATIN EMPIRE

Summary

Much of the historical works examine Andrew's foreign politics in the Balkans only through his overriding ambition to acquire the Latin imperial title. It is often stated that this was the reason why he went on a crusade. This study examines the question whether the king really wanted to ascend the throne of the Latin Empire or not. There is no evidence to the assumption that Andrew married his second wife Yolanda de Courtenay because he wanted to ascend the Constantinople throne with the help of this trump card. Our only concrete evidence, Pope Honorius III's letter to the king in early 1217 states only that the Latins had sent envoys to Andrew, *too*, and that *either* him *or* Peter de Courtenay would be elected emperor. The election had taken place months before before that, in summer 1216; Peter was crowned by the pope only in April 1217. Andrew had chosen the voyage well before that, so it is possible that his name too had arisen before summer 1216, but he did not apply to the throne in 1217. The news that he had been considered as candidate reached Rome *only* via the king's report. Hungarian literature on the topic claims that Andrew was the candidate of one of the Latin parties, but narrative sources of the crusades and the Latin Empire do not support this claim. However, most of them do record the exclusive election of Peter de Courtenay. The study also discusses a hypothesis which is based on the legend of Saint Ladislaus and on the account of the 14th-century chronicle-composition, saying that the leaders of the first crusade elected Ladislaus as their 'chief and leader'; and from this fact it can be concluded that Andrew had been elected emperor by the Germans before the onset of the crusade. Besides the abovementioned reference, there is no other contemporary source that supports Andrew's 'election'. Furthermore, there is no evidence to the assumption that Andrew was actually chosen as commander-in-chief during the campaign. Even though Andrew did not intend to acquire the throne of the Latin Empire, he still had the task to defend the Latins' positions, and for that purpose he built a strong alliance system in the Balkans.

ATTILA BÁRÁNY

ANDRÉ II DE HONGRIE ET L'EMPIRE LATIN

Résumé

La plupart des ouvrages spécialisés analysent la politique extérieure dans les Balkans d'André II de Hongrie uniquement à la lumière de son ambition dévorante pour obtenir le titre d'empereur latin. Il est souvent évoqué qu'il est parti en croisade pour cela. L'étude examine si le roi prétendait réellement au trône de l'Empire latin. On peut également réfuter le fait qu'André II aurait épousé sa deuxième femme Yolanta Courtenay pour accéder au trône de Constantinople. Le seul élément concret, une lettre écrite au roi par le pape Honorius III affirme seulement que les Latins ont dépêché un envoyé au roi André, entre autres, et que soit lui soit Pierre Courtenay sera élu empereur. L'élection eut lieu plusieurs mois plus tôt, en été 1216, mais Pierre ne fut couronné par le pape qu'en avril 1217. André choisit la voie maritime beaucoup plus tôt, ce qui veut dire que même si son nom fut évoqué avant l'été 1216, il ne prétendait plus au trône en 1217. Le roi fut le seul à communiquer à Rome la nouvelle sur sa candidature au trône de l'Empire. Les ouvrages hongrois spécialisés mentionnent qu'André était le candidat d'un parti latin, mais ce n'est pas étayé par les sources narratives des croisades ou de l'Empire latin, alors que la plupart font mention de l'élection de Pierre Courtenay. L'étude examine également l'hypothèse, basée sur la légende de saint Ladislas de Hongrie et une chronique composée du 14e siècle selon lesquelles Ladislas fut choisi « chef

et commandant » par les chefs de la première croisade, ce qui laisse supposer qu'André fut élu empereur par les Germaniques avant le départ des armées croisées. Outre cette mention, aucune autre source d'époque n'étaye l'« élection » d'André. On ne peut pas prouver non plus qu'André a été réellement élu chef suprême de la croisade. Même s'il ne prétendait pas au trône de l'Empire latin, André dut défendre les positions latines et pour ce faire, il créa un système d'alliance solide dans les Balkans.

ATTILA BÁRÁNY

ANDREAS II. UND DAS LATEINISCHE KAISERREICH

Resümee

Ein großer Teil der Fachliteratur untersucht die Außenpolitik von Andreas auf dem Balkan im Spiegel derjenigen, alles andere hinwegfegenden Bestrebung, den Titel des lateinischen Kaisers zu erlangen. Oft wird erwähnt, dass sein Kreuzzug *deswegen* eingeleitet wurde. Die Studie untersucht, ob der König wirklich den Thron des Lateinischen Reiches im Visier hatte. Es kann auch angezweifelt werden, dass Andreas deshalb seine zweite Gemahlin, Jolante Courtenay, geheiratet hatte, weil er durch diesen Trumpf auf den Thron von Konstantinopel gelangen wollte. Unsere einzige konkrete Angabe, der Brief von Papst Honorius III. an den König von Anfang 1217, behauptet nichts anderes, als dass die Latiner *auch* zu Andreas Gesandte geschickt hatten, damit *entweder er oder* Peter von Courtenay *später* zum Kaiser gewählt werde. Die Wahl fand bereits Monate zuvor, im Sommer 1216 statt, aber Peter wurde erst im April 1217 gekrönt. Andreas hatte geraume Zeit davor den Seeweg gewählt, das heißt, es ist möglich, dass vor Sommer 1216 auch sein Name im Gespräch war, aber im Jahre 1217 war er kein Anwärter mehr auf den Thron. Dass seine Wahl zum Kaiser überhaupt im Gespräch war, gelangte *nur* über den Bericht des Königs nach Rom. In der ungarischen Fachliteratur steht, dass Andreas der Kandidat einer lateinischen Partei war, aber dies wird durch die narrativen Quellen der Kreuzzüge und des Lateinischen Reichs nicht belegt. Die *alleinige* Wahl von Peter von Courtenay wird jedoch von den meisten erwähnt. Die Studie untersucht auch diejenige Hypothese, dass wir ausgehend aus der Legende des St. Ladislaus und desjenigen Berichts der Chronikkomposition, wonach die Anführer des ersten Kreuzzugs Ladislaus zu „ihrem Anführer und Leiter“ gewählt hatten, schlussfolgern könnten, dass Andreas vor dem Beginn des Kreuzzugs von den Deutschen zum Kaiser gewählt worden wäre. Die „Wahl“ von Andreas wird mit Ausnahme des obigen Hinweises durch keine einzige zeitgenössische Quelle belegt. Es kann auch nicht nachgewiesen werden, dass bei seinem Kreuzzug tatsächlich Andreas zum Heerführer gewählt worden wäre. Auch wenn er den Thron des Lateinischen Kaiserreiches nicht erlangen wollte, hatte Andreas die Aufgabe, die Verteidigung der lateinischen Positionen zu versehen, und hierzu baute er auf dem Balkan ein stabiles Bündnissystem aus.

АТТИЛА БАРАНЬ

АНДРЕЙ II И ЛАТИНСКАЯ ИМПЕРИЯ

Резюме

Большая часть специальной литературы анализирует балканскую внешнюю политику Андрея II в свете стремлений приобрести ранг латинского императора, оттеснивших всё остальное на задний план. Часто высказывается мнение о том, что именно *поэтому* он отправился в крестовый поход. Автор статьи исследует вопрос о том, действительно ли претендовал этот король на трон Латинской Империи. Можно опровергнуть так же и тот факт, что Андрей женился второй раз, взяв в жены Куртеназ Йоланту, так как хотел использовать этот брак для заполнения трона в Константинополе. Единственным конкретным данным, которым мы располагаем, является то, что папа Хонориус III в своем письме к королю в начале 1217-ого года констатирует лишь, что латинцы направили послов не только к Андрею, что они предполагали посадить на свой престол или Андрея *или* Куртенау Петра. Выборы произошли уже за несколько месяцев до этого летом 1216-ого года. Петра папа короновал только в апреле 1217-ого года. За долго до этого Андрей выбрал для себя морское путешествие, то есть возможно, что до лета 1216 года упоминалось и его имя, но в 1217-ом году он уже не претендовал на трон. Тот факт, что король претендует на избрание на трон императора, стал известен в Риме *лишь* посредством королевского сообщения. В венгерской специальной литературе фигурирует тот факт, что Андрей был из одним из кандидатов латинской партии, и нарративные источники крестовых походов и Латинской империи это подтверждают. И в большинстве случаев все они упоминают об избрании *одного* Куртенау Петера. В статье дается анализ гипотезы, согласно которой, исходя из легенды о Святом Ласло и сообщения хроникальной композиции XIV века о том, что руководители первого крестового похода избрали Ласло „своим вождем и руководителем”, мы можем сделать вывод о том, что немцы избрали его императором еще до начала крестового похода. „Избрание” Андрея помимо вышеуказанной ссылки не подтверждается ни одним современным источником. Нельзя доказать и того, что в крестовом походе Андрей действительно был избран главным вождем. Несмотря на то, что Андрей не намеревался заполучить трон Латинской Империи, перед ним стояла задача обеспечить защиту латинских позиций, для чего он создал на Балканах стабильную союзническую систему.